
Anna Ząber

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID 0009-0003-5809-1291

Dzieciństwo w cieniu wojny – problem wykorzystania dzieci w konfliktach zbrojnych na przykładzie Demokratycznej Republiki Konga i Sierra Leone

Wprowadzenie

Pierwszego czerwca każdego roku obchodzony jest Międzynarodowy Dzień Dziecka (od 1952 r. uznawany za święto stałe), jednak niewiele osób wie, że – od 2002 r. – 12 lutego przypada Międzynarodowy Dzień Dzieci-Żołnierzy¹. Wykorzystywanie dzieci w konfliktach zbrojnych to niezwykle ważny, a wciąż pomijany temat w dyskursie. Należy zaznaczyć, że termin „wykorzystywanie” nie odnosi się jedynie do przemocy seksualnej. Używając tego pojęcia, ma się na celu określenie, że chodzi o szerokie spektrum nadużyć wobec

¹ Datę wybrano przez wzgląd na rocznicę wejścia w życie Protokołu Fakultatywnego do Konwencji Praw Dziecka o zakazie wykorzystywania dzieci poniżej osiemnastego roku życia jako żołnierzy w konfliktach zbrojnych. K.T. Boratynska (2013). *Udział dzieci w konfliktach zbrojnych (wybrane problemy)*. Temida 2 przy współpracy o wsparciu finansowym Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku, s. 41. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui//K_T_Boratynska_Udzial_dzieci_w_konfliktach_zbrojnych_wybrane_problemy.pdf [dostęp: 12.05.2025].

dzieci: od przymusowego wcielania do grup zbrojnych, poprzez zmuszanie do walki, noszenia broni, aż po wykorzystywanie do roli kurierów, szpiegów, kucharek, pomocników w obozach, a nawet jako żywych tarczy, gdzie często padają ofiarą eksplozji.

Zgłaszane sprawy do Międzynarodowego Trybunału Karnego często są podważane i stają się kwestią sporną ze względu na to, że w niektórych państwach działania te są wciąż legalne. Liczne debaty poświęcone sytuacji dzieci-żołnierzy w ograniczonym stopniu tylko zmieniły kwestie dotyczące bezpieczeństwa najmłodszych. Na ogół wskazywano państwo jako podstawowy podmiot biorący odpowiedzialność za ochronę dzieci. Jest to błędne i niewłaściwe założenie, ponieważ w takich sytuacjach potrzebna jest globalna odpowiedzialność².

Podmioty państwowe, które poddałam analizie to Demokratyczna Republika Konga i Sierra Leone. Jednak problem ten nie ogranicza się jedynie do dwóch wymienionych. Podobne dramaty rozgrywają się również w innych częściach Afryki, na Bliskim Wschodzie, w Azji i w Ameryce Południowej. Celem artykułu jest analiza zjawiska, jakim jest wykorzystywanie dzieci w konfliktach zbrojnych na przykładzie dwóch leżących na tym samym kontynencie krajów, co prowadzi do długotrwałych uszkodzeń psychiki dzieci. Na potrzeby niniejszego opracowania sformułowano dwie hipotezy badawcze:

1. Wojna kształtuje psychiczne, społeczne i tożsamościowe funkcjonowanie dzieci-żołnierzy.
2. We współczesnych wojnach można zaobserwować różnice i podobieństwa w sposobach werbowania dzieci i reintegracji po konflikcie.

W niniejszym artykule zastosowano metodę analizy porównawczej, której celem było opisanie zjawiska wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych na przykładzie Demokratycznej Republiki Konga i Sierra Leone. Aby osiągnąć wspomniany cel, dokonano przeglądu licznych źródeł, w tym relacji byłych dzieci-żołnierzy oraz dostępnych publikacji internetowych. Wykorzystano również literaturę naukową (artykuły naukowe, druki zwarte) i akty prawne dotyczące ochrony praw dziecka. Obszerna baza źródeł pozwoliła na wieloaspektowe ujęcie problemu.

Dzieci-żołnierze w konfliktach zbrojnych

Z danych Ośrodka Informacji Organizacji Narodów Zjednoczonych (ONZ) w Warszawie wynika, że ponad 300 000 dzieci, które nie ukończyły 18. roku

² R.N. Souris (2021). *What is so wrong with using child soldiers?* „The International Journal of Human Rights”, 26:1, s. 74–79.

życia, bierze aktywny udział w konfliktach zbrojnych w ponad 30 krajach³. Liczby te mogą być jednak zaniżone, ponieważ wiele państw ukrywa ten fakt. Udział dzieci w wojnach określa się jako „wojny dziecięce”. Natomiast samo pojęcie dziecko-żołnierz nie posiada formalnej definicji. Wywodzi się z zasad z Kapsztadu opracowanych w 1997 r. podczas konferencji dotyczącej udziału dzieci w konfliktach zbrojnych. Przyjęto, że dziecko-żołnierz to każda osoba poniżej osiemnastego roku życia, która dobrowolnie lub pod przymusem uczestniczy w konflikcie zbrojnym jako działacz formacji rządowej albo walczącej z rządem⁴. Według Funduszu Narodów Zjednoczonych na rzecz Dzieci (ang. United Nations International Children's Emergency Fund – UNICEF) „dziecko-żołnierz” to „każda osoba poniżej 18. roku życia, będąca dobrowolnie lub przymusowo, bezpośrednio lub pośrednio członkiem sił zbrojnych lub innych uzbrojonych grup”⁵. Natomiast pojęcie „konflikt zbrojny” to rodzaj przemocy zbrojnej, polegającej na dążeniu do osiągania zamierzonych celów państwa przy użyciu sił zbrojnych lub zorganizowanych grup przestępczych. Jednak termin ten nie został do końca zdefiniowany w traktatach międzynarodowych. Definicję zaproponował Międzynarodowy Trybunał Karny dla byłej Jugosławii. Zgodnie ze stanowiskiem trybunału: „(...) konflikt zbrojny istnieje zawsze, gdy między państwami dochodzi do użycia sił zbrojnych lub długotrwałej przemocy zbrojnej między władzami rządowymi a zorganizowanymi grupami zbrojnymi lub między takimi grupami na terytorium jednego państwa”⁶. Zasadniczą cechą konfliktu zbrojnego jest użycie siły między stronami. W literaturze przedmiotu można również spotkać się z definicjami, w których zestawia się pojęcie konfliktu zbrojnego z terminem wojna: „Tradycyjnie wojną określano stan walki orężnej między państwami, przeciwstawiając go stanowi pokoju”⁷.

Pojęcie „konflikt zbrojny” zaczęto stosować, gdy państwa prowadzące działania zbrojne sprzeciwiały się określeniu ich działań mianem wojny. Jednak oba te zjawiska są znaczącym zagrożeniem dla poczucia bezpieczeństwa

³ *Dzieci-żołnierze* (2004). Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie – pokój i bezpieczeństwo. <https://www.unic.un.org.pl/rozbrojenie/dzieci-zolnierze.php> [dostęp: 12.05.2025].

⁴ I. Biedrzycka (2013). *Dziecko-żołnierz jako czynna ofiara konfliktu zbrojnego*. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarne” 4. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Olsztyn, s. 2–3. <https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/polski-rocznik-praw-czlowieka-i-prawa-humanitarne/2013-tom-4/polski-rocznik-praw-czlowieka-i-prawa-humanitarne-r2013-t4-s115-132.pdf> [dostęp: 12.05.2025].

⁵ G. Carrisi (2007). *Dzieci-żołnierze. Kalami idzie na wojnę*. Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew”. Kraków, s. 9.

⁶ Z. Falkowski, M. Marcinko (2014). *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych*. Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej. Warszawa, s. 30.

⁷ M. Pruncal (2013). *Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka. Warszawa, s. 30.

dziecka. Rada Bezpieczeństwa ONZ wymienia sześć podstawowych prawnych naruszeń praw dziecka poprzez konflikty zbrojne. Dotyczy to: zabijania i torturowania dzieci, rekrutacji i wykorzystywania dzieci jako żołnierzy, przemocy seksualnej, ataków na szkoły i szpitale, braku pomocy humanitarnej dla dzieci, porwań dzieci, przymusowej pracy i przesiedleń⁸.

Rekrutacja i czynniki zachęcające

Rekrutacja dzieci do oddziałów odbywa się zazwyczaj przez trzy grupy podmiotów: państwowe siły zbrojne, niepaństwowe grupy zbrojne popierane przez rząd oraz niepaństwowe grupy zbrojne będące w opozycji wobec rządu⁹. Jednostki te rekrutują dzieci na kilka sposobów, np. poprzez pobór państwowy, przymusową rekrutację i „ochotnicze” wstąpienia. Sposobem werbowania są m.in. porwania, przemoc, aresztowania czy przykuwanie do łańcucha z druta kolczastego. „Ochotnicze” zaangażowanie to głównie połączenie czynników „wypychających” i „przyciągających”. Do tych pierwszych zaliczamy przede wszystkim niedostatek społeczno-ekonomiczny, tęsknotę za tożsamością, potrzebę ochrony. Czynniki „przyciągające” są to natomiast obietnice pieniężne, nagrody, zachęta ze strony już obecnych członków, jak i złudne deklaracje o wyższości w społeczeństwie¹⁰. Po związaniu z grupami zbrojnymi dzieci pełnią różne role, np.: jako żołnierze w walkach, zwiadowcy, tragarze, kucharze, sprzątacze obozów lub osoby zajmujące się wykrywaniem min.

Przypadek Demokratycznej Republiki Konga

Demokratyczna Republika Konga, niegdyś kolonia belgijska, niepodległość uzyskała w 1960 r. Pomimo uzyskania suwerenności na tym terytorium nadal występowały poważne problemy z zapewnieniem bezpieczeństwa. Struktura armii była słaba, oficerowie niekompetentni, a żołnierze źle wyszkoleni. Miało to konsekwencje dla całego systemu politycznego. Stale pogarszająca się sytuacja wewnątrz państwa doprowadziła do wielu konfliktów zbrojnych¹¹. Społeczeństwo było zmuszane do opuszczania swoich domów. Jednak

⁸ K. Cenda-Miedzińska (2018). *Bezpieczeństwo dziecka*. W: O. Wasiuta, S. Wasiuta (red.). *Encyklopedia bezpieczeństwa (Tom 1: A-C)*. Wydawnictwo Libron. Kraków.

⁹ J. Czyżewski (2009). *Dzieci Żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*. Europejskie Centrum Edukacyjne. Toruń, s. 147.

¹⁰ R.N. Souris (2021). *What is so wrong... Op. cit.*, s. 81–85.

¹¹ T. Barron (2013). *The Soldier and the State in the Congo Crisis: The Unprofessional Legacy of the National Congolese Army*. „African Security”, 6:2, s. 97–112.

w najgorszej sytuacji znajdowały i nadal znajdują się dzieci. Tysiące z nich było werbowanych do armii i wykorzystywanych jako dzieci-żołnierze¹². Jedną z zajmujących się tym grup w DRK była Mai-Mai¹³. Grupy te oskarżane są o najgorsze naruszenia praw dziecka: gwałty, prześladowania, a także wykorzystywanie nieletnich w oddziałach¹⁴. Na szczególną uwagę zasługuje sytuacja dziewcząt, które są wykorzystywane do celów seksualnych, prac domowych (przynoszenie wody, drewna czy gotowania). Wiele z nich zostało matkami w wyniku przemocy seksualnej i przymusowego zamążpójścia¹⁵. Gwałt jest głównym narzędziem wojennym w Demokratycznej Republice Konga. Jest to nie tylko akt fizyczny, ale także element szerszego systemu przemocy, celowo stosowanego przez grupy. Służy zastraszaniu, kontrolowaniu i marginalizowaniu kobiet w społeczeństwie. Sama przemoc seksualna nie jest przypadkowa. Jest częścią szerszej strategii w danym konflikcie. Sprawcami gwałtu byli głównie rwandyjscy rebelianci z plemienia Hutu, którzy przyjechali do DRK po ludobójstwie w Rwandzie. Ich celem, według własnych wypowiedzi, było rozprzestrzenienie wirusa HIV, zapładnianie kongijskich kobiet oraz zniszczenie rodzin i społeczności. Gwałtów dokonywano na wybranych grupach dziewcząt i kobiet. Problem w szczególności dotyczył dziewcząt zamieszkałych na wsiach. Były to miejsca, w których dużo łatwiej zwerbować i porwać dzieci. Atakowano także inne walczące grupy, w których znajdowały się bezbronne dziewczęta i kobiety. Było to kluczowe dla agresora. Chodziło o uzyskanie przewagi psychologicznej nad zaatakowanym, która polegała na tym, że ci nie byli w stanie ochronić własnej społeczności. Dziewczęta rekrutowano za pośrednictwem lokalnych instytucji, np. szpitali czy ośrodków wsparcia. Głównie narażone były te w wieku rozrodczym, mieszkanki wsi z różnych grup etnicznych. Dzieci po tak traumatycznych wydarzeniach często nie potrafiły wprost mówić o swoich przeżyciach. Zarówno z powodu traumy, jak i barier językowych. W związku z tym, aby

¹² *Demokratyczna Republika Konga* (2006). Unicef, Warszawa, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie. <https://www.unicef.org/pl/kongo/> [dostęp: 13.05.2025].

¹³ Lokalne oddziały milicji, należące do Narodowej Koalicji Ludowej Suwerenności Konga (CNPSC). Walczyły przeciwko opozycji i wojskom misji ONZ. Grupy funkcjonowały na rzekach, jeziorach oraz łądzie. Oskarżane o najgorsze naruszenia praw człowieka i dziecka. Funkcjonują nawet pomimo zakończenia działań i trudno je zidentyfikować. Dokonują licznych zamachów na szkoły i szpitale w celu werbunku dzieci do oddziałów. J. Nowakowska-Małusecka (2012). *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Studium prawnym międzynarodowe*. Oficyna Wydawnicza Branta. Bydgoszcz-Katowice, s.191.

¹⁴ J. Nowakowska-Małusecka (2012). *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym...* Op. cit., s. 189–192.

¹⁵ M. Tonheim (2014). *Genuine social inclusion or superficial co-existence? Former girl soldiers in eastern Congo returning home*. „The International Journal of Human Rights”, 18:6, s. 635–640.

zobrazować te wydarzenia, wołały rysować to, czego były świadkami. W ten sposób mogły przekazać to, czego nie potrafiły wyrazić słowami – strach, przemoc, utratę bliskich czy życie w obozach, gdzie doświadczały głębokiego wykluczenia, ubóstwa, zmuszania do małżeństw i niewoli seksualnej, co wiązało się z obawami i lękiem przed chorobami (HIV/AIDS)¹⁶. Przypomnieć należy, że gwałt został uznany przez Międzynarodowy Trybunał Karny dla Rwandy (International Criminal Tribunal for Rwanda – ICTR) w 1998 r. jako narzędzie ludobójstwa¹⁷.

Dzieci w DRK przeżywają największy problem humanitarny na świecie. Konflikty zbrojne między grupami to codzienna rutyna. We wschodnich prowincjach rekrutacja jest nieodłącznym elementem trwających konfliktów. Przyczyny wstępowania do armii to przede wszystkim: potrzeby finansowe, światopogląd, zainteresowanie wojskiem, ucieczka z domu rodzinnego, chęć zemsty czy strach – to głównie „ochotnicza” rekrutacja¹⁸. Dla armii dzieci są przydatnym „towarem”. Zmuszane są do dokonywania przestępstw i zabijania (nawet własnych rodzin)¹⁹. Według danych UNICEF, „około 10 000 dzieci, bez względu na wiek czy płeć, zostało wcielonych do jednej z ponad 140 działających w kraju grup zbrojnych”²⁰. Dodatkowo, „w 2023 roku zespoły Lekarzy bez Granic w DRK zapewniły opiekę 25 166 ofiarom przemocy seksualnej”²¹. Ofiarami są przede wszystkim kobiety i dzieci. Liczby te wskazują na zaostrzenie skali zjawiska na przestrzeni lat w DRK. Dla porównania w latach 2020–2022 przypadków tego typu było 10 000. Oznacza to, że nastąpił drastyczny i niepokojący wzrost tego zjawiska. Skala problemu jest alarmująca²².

¹⁶ J. Trenholm, P. Olsson, M. Blomqvist, B.M. Ahlberg (2015). *The global, the ethnic and the gendered war: women and rape in eastern Democratic Republic of Congo*. „Gender, Place and Culture”, 23:4, s. 485–492.

¹⁷ N. Marczak (2018). *A Century Apart: The Genocidal, Enslavement of Armenian and Yazidi Women*. W: M.M. Connellan, C. Fröhlich (red.). *A Gendered Lens for Genocide Prevention, Rethinking Political Violence*. London, s. 134.

¹⁸ K. Hermenau, T. Hecker, A. Maedl, M. Schauer, T. Elbert (2013). *Growing up in armed groups: trauma and aggression among child soldiers in DR Congo*. „European Journal of Psychotraumatology”, 4:1, s. 2–5.

¹⁹ *DR Congo: Children killed, injured, abducted, and face sexual violence in conflict at record levels for third consecutive year – UNICEF* (2023, 28 września). UNICEF. <https://www.unicef.org/press-releases/dr-congo-children-killed-injured-abducted-and-face-sexual-violence-conflict-record> [dostęp: 13.05.2025].

²⁰ *Dzieci w Demokratycznej Republice Konga walczą o życie*. UNICEF. <https://unicef.pl/chce-pomoc/nasze-akcje/pomoc-dzieciom-w-kongo/> [dostęp: 24.05.2025].

²¹ *DRK: Szokujący poziom przemocy seksualnej [RAPORT]*. Lekarze bez granic. <https://lekarze-bez-granic.pl/kongo-przemoc-seksualna-raport/> [dostęp: 24.05.2025].

²² *Ibidem*.

Zdaniem byłego dziecka-żołnierza, „najprostszą pracą w Kongo to praca w armii – tam zawsze zatrudniają: a ponad wszystko płacą”²³.

Przypadek Sierra Leone

Sierra Leone to państwo zlokalizowane w zachodniej części Afryki, które graniczy na północy z Gwineą, a na południowym wschodzie z Liberią. W 1958 r. otrzymało autonomię, która przyczyniła się do odzyskania niepodległości w 1961 r. W latach 80. XX wieku ówczesny prezydent Joseph Saidu Momoh²⁴ dążył do zmiany systemu i ustanowienia demokracji w kraju. Jednak działania te były bardzo utrudnione przez liczne konfrontacje. W 1991 r. wojownicy Zjednoczonego Frontu Rewolucyjnego (Revolutionary United Front – RUF) rozpoczęli walki we wschodniej części kraju. Krwawy konflikt kosztował życie setek tysięcy ludzi. Rebelianci wykorzystywali mieszkańców, w tym dzieci, jako żywe trzasy²⁵. Wojna w Sierra Leone została określona jako „dziecięca wojna” ze względu na ogromną skalę wykorzystywania dzieci do działań zbrojnych. W czasie trwania konfliktu (1991–2002) w działaniach zbrojnych brało udział ok. 10 tysięcy dzieci. W 1999 r. statystyki odnotowały, że aż 50% dzieci brało udział w wojnie. Werbowani nieletni to dzieci w wieku nawet 7 lat. Porywane były głównie te mieszkające na wsiach. Były one „łatwiejszym celem” do pozyskania przez armię²⁶.

Były porywane i siłą wcielane do oddziałów RUF. Na wczesnym etapie występował także problem „ochotniczego” poboru. Wynikał on przede wszystkim z korzyści majątkowych. Dzieci w wielu wywiadach opisywały, że żywcem były zabierane od swoich rodzin. Nie były gotowe na zmianę dotychczasowego życia. Nie wiedziały, co je tak naprawdę czeka²⁷. Były wykorzystywane do działań zbrojnych, sprzątania całego obozu, przenoszenia broni i pełnienia służby w trudnych warunkach. Podobnym brutalnym czynem, jak w przypadku DRK, było zmuszanie ich do aktów seksualnych.

²³ Wypowiedź Alberta, dziecka żołnierza z Kongo. Cyt. za: G. Carrisi (2007). *Dzieci-żołnierze... Op. cit.*, s. 22.

²⁴ Joseph Saidu Momoh – polityk, były prezydent Sierra Leone (od listopada 1985 do kwietnia 1992 r.). Pochodził z plemienia Limba. Ukończył angielską szkołę średnią w Sierra Leone, a później studiował w Wielkiej Brytanii. W 1971 r. był dowódcą Armii Sierra Leone.

²⁵ K.T. Grabowska (2013). *Zbrodnie przeciwko ludzkości na tle konfliktu w Sierra Leone*. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego”, 4, s. 161–162.

²⁶ K. Janiszewska (2013). *Wojna w Sierra Leone – z dziećmi w roli głównej*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań, s. 3.

²⁷ R. Maclure, M. Denov (2007). „*I Didn't Want to Die So I Joined Them*”: *Structuration and the Process of Becoming Boy Soldiers in Sierra Leone*. „*Terrorism and Political Violence*”, 18:1, s. 122–124.

Natomiast najbardziej wyniszczającym i jednym z wyróżniających działań było dokonywanie amputacji (odcinania kończyn) przez dzieci-żołnierzy – często na rozkaz dowódców, aby siać postrach²⁸. Dzieci działały głównie pod wpływem alkoholu i narkotyków. Były przez to mniej świadome i mniej pewne siebie. Wywiady z byłymi dziećmi-żołnierzami są niezwykle poruszające. Wspomnienia młodych ludzi opisują wydarzenia, których zwykły człowiek nie jest w stanie pojąć. Na ciałach były znakowane nazwą swojego ugrupowania. Oznakowania były dokonywane w bardzo okrutny sposób. Wszystko to miało na celu wywołać strach, by nie uciekły z oddziałów²⁹.

Konsekwencje

Doświadczenie przemocy i przymusowej rekrutacji do oddziałów wpłynęło na poziom późniejszej traumy, agresji i trudności w reintegracji. Dzieci po powrocie do „normalnego” życia wykazywały objawy zespołu stresu pourazowego (PTSD): izolacja, nadmierna czujność. Symptomy pojawiają się zazwyczaj dopiero miesiąc po przeżyciu traumy. Mogą obejmować np. silny lęk, nawracające koszmary, drażliwość, problemy ze snem i koncentracją, a także unikanie sytuacji kojarzonych z przeżyciami w oddziałach. Dodatkowo większość z nich nie miała możliwości edukacji i zdobycia wykształcenia. Wiele dzieci nie potrafi pisać ani czytać, co w szczególności utrudnia ich powrót do dawnych społeczności. Ze względu na ogromną skalę i często utajnione dokładne dane dotyczące wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych, trudno znaleźć te dotyczące zjawiska PTSD. Obecność dzieci w armiach często jest negowana, co dodatkowo utrudnia prowadzenie rzetelnych badań. Dane są bardzo fragmentaryczne i oparte na pojedynczych przypadkach byłych dzieci-żołnierzy. Tylko ich osobiste świadectwa pozwalają, w jakimś stopniu, zobrazować skalę zjawiska. Jednak trudno określić, ile z nich cierpi na zaburzenia psychiczne. Nie wiadomo też, jak wygląda ich dalsze życie po zakończonym konflikcie. U wielu dzieci rozwinęła się również agresja, która była postrzegana przez nie jako ekscytująca. Miały trudności z reintegracją i powrotem do dawnego społeczeństwa³⁰.

Sam proces powrotu do życia w społeczeństwie po konflikcie jest bardzo trudny i wielowymiarowy. Obejmuje wymiar społeczny, ekonomiczny, psychologiczny, prawny i polityczny. Zjawisko DDRR (demilitaryzacji, demobilizacji, rehabilitacji i reintegracji) powinno być pierwszym i najważniejszym

²⁸ *Ibidem*, s. 126–127.

²⁹ D. Hoffman (2010). *Like beasts in the bush: synonyms of childhood and youth in Sierra Leone*. „Postcolonial Studies”, 6:3, s. 302–304.

³⁰ K. Hermenau i in. (2013). *Growing up in armed groups...* Op. cit., s. 5–7.

procesem skierowanym do dzieci-żołnierzy. Przede wszystkim dlatego, że dzieci mogą opuścić armię na kilka sposobów. Po pierwsze, przez demobilizację, która odbywa się np. na skutek nacisku zewnętrznego. W wielu przypadkach dzieci same decydują się na ucieczkę i próbują wrócić do domu. Inny scenariusz to schwytanie przez przeciwną armię lub porzucenie, w szczególności dzieci chorych czy rannych³¹. UNICEF sporządził raporty dotyczące opuszczania oddziałów w DRK, pokazując różnorodność zjawiska. Najczęstszą metodą jest ucieczka, która dotyczy 41% przypadków. W 24% sytuacji dochodzi do negocjacji z organizacjami, które zajmują się pomocą humanitarną. Natomiast akceptacja decyzji dziecka stanowi 12% (zgoda dowódców na odejście z armii), a zakończenie konfliktu – tylko 11%. Znacznie rzadziej występują negocjacje z rodziną (4%), a formalne odesłanie dziecka to tylko 1%³². Ważnym etapem jest rozbrojenie, następnie wsparcie emocjonalne i udzielenie pomocy psychologicznej, jak również fizycznej. Dodatkowo należy stworzyć nowe, lepsze warunki do integracji w społeczeństwie³³.

Najtrudniejszy i zarazem najważniejszy jest wymiar społeczny – akceptacja społeczeństwa i powrót do rodziny. Wsparcie ma zapewnić drugą szansę w życiu dzieciom, które doświadczyły poważnych naruszeń ich bezpieczeństwa podczas konfliktów. Proces ten ma zapewnić m.in. bezpieczeństwo przed krzywdą i wykluczeniem oraz prawo do rodziny i wsparcia. Obejmuje on także rodzinę w celu zjednoczenia i przyjęcia byłego dziecka-żołnierza. Reintegracja w DRK była i jest jednym z największych wyzwań. Dzieci po powrocie są odrzucane przez własne rodziny, wyrzucane z domu i wyśmiewane. Najgorzej mają dziewczęta, które doświadczyły przemocy seksualnej. Są dyskryminowane, uważane za przestępczynię i wykluczane społecznie³⁴. Wojna wpływa druzgocąco na dzieci, niszcząc ich dzieciństwo i dotychczasowe spokojne życie. Doświadczają niewyobrażalnych aktów przemocy, zmuszane są do zabijania, popełniania brutalnych czynów. Prowadzi to do trwałych uszkodzeń psychicznych i problemów z późniejszym odnalezieniem się w nowej/starej rzeczywistości³⁵. Warto jeszcze zaznaczyć, że dzieci-żołnierze zazwyczaj nie były pociągane do odpowiedzialności karnej, jednak pojawiają się nieliczne wyjątki. Głównie na poziomie krajowym,

³¹ J. Czyżewski (2009). *Dzieci żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*. Europejskie Centrum Edukacyjne. Toruń, s. 188–189.

³² *Ibidem*, s. 190.

³³ *Ibidem*, s. 191–192.

³⁴ M. Tonheim (2014). *Genuine social inclusion or superficial co-existence...* Op. cit., s. 638–642.

³⁵ I.I. Borisova, T.S. Betancourt, J.B. Willett (2013). *Reintegration of Former Child Soldiers in Sierra Leone: The Role of Caregivers and Their Awareness of the Violence Adolescents Experienced During the War*. „Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma”, 22:8, s. 805–815.

w państwach z ograniczoną ochroną praw człowieka, jak np. DRK. Dzieci były osadzane w aresztach tymczasowych i oskarżane o działalność zbrojną. Jednak formalne procesy karne były dużą rzadkością. Ze względu na ograniczone dane, trudno określić skalę tych przypadków. Dzieci zgodnie z prawem międzynarodowym traktowane są jako ofiary konfliktów, a nie zbrodniarze. Międzynarodowy Trybunał Karny ściga osoby odpowiedzialne za ich werbowanie do oddziałów.

Podobieństwa i różnice

Wykorzystywanie dzieci w DRK i Sierra Leone ma wiele wspólnych cech. Przede wszystkim należy do nich przymusowa rekrutacja, zmuszanie do udziału w bezpośrednich walkach, noszenie broni, pełnienie funkcji kurierów czy szpiegów. Poddawane są one brutalnym szkoleniom, które mają na celu nauczenie wykonywania rozkazów bez względu na konsekwencje. Zmuszane są do popełniania aktów przemocy wobec cywilów czy własnych rodzin. Ma to na celu złamanie ich psychiki oraz wymuszenie posłuszeństwa. W wielu przypadkach są one odurzane różnymi substancjami, aby nie czuły strachu i lęku przed walką. Później prowadziło to do poważnych trudności w procesie reintegracji – odrzucenia, uzależnień oraz agresji. Natomiast kluczowe różnice to sam charakter konfliktu. W DRK był on bardziej skomplikowany i cechował się większą liczbą stron. Proces rekrutacji był w szczególności związany z przynależnością do grup etnicznych. Dzieci były rekrutowane na wiele sposobów – przez własne plemiona, jak i wrogie grupy etniczne. Stanowiło to swego rodzaju narzędzie zastraszania i przemocy. W regionach, gdzie stacjonowało wiele konkurencyjnych milicji, motywacje polityczne i etniczne odgrywały szczególną rolę. W Sierra Leone główną grupą, która rekrutowała dzieci, był Zjednoczony Front Rewolucyjny. Sposób pozyskiwania dzieci do oddziałów był bardzo chaotyczny. Były porywane z własnych domów i zmuszane do służby pod groźbą kary śmierci. Sam proces był mniej selektywny i nie zależał od takich samych przyczyn jak w DRK. Różnica pojawia się również w motywacjach werbowania. W DRK dzieci były wykorzystywane do wielu czynności (działań zbrojnych, prac domowych); były wykorzystywane seksualnie i brutalnie karane. Natomiast w Sierra Leone RUF wykorzystywał dzieci głównie do brutalnych aktów terroru. Reakcja międzynarodowa w DRK była bardzo opóźniona i niezbyt doprecyzowana. Grupy zbrojne ukrywały wiele istotnych faktów, a same dzieci nie były skłonne do wywiadów. Wiele z nich, głównie dziewczynki, same uciekły z obozów, co oznaczało, że nie wszystkie doświadczyły procesu demobilizacji. W Sierra Leone zdecydowanie szybciej zostały podjęte kroki mające na celu reintegrację, a i sam proces był dużo łatwiejszy. Reintegracja w Sierra Leone była dużo lepiej zorganizowana.

Dzieci powracające do domów mogły liczyć na pomoc i wsparcie. Wynikało to też z tego, że rodziny nie znały prawdy na temat tego, do czego ich dzieci były wykorzystywane. Pomogło to znacznie w procesie asymilacji społecznej³⁶. Ta dziesięcioletnia wojna wyróżnia się na tle innych konfliktów w Sierra Leone ze względu na ogromną brutalność, masowe wykorzystywanie dzieci oraz głębokie zniszczenia gospodarcze i społeczne. Jednak program DDRR (rozbrojenie, demobilizacja, rehabilitacja, reintegracja) w Sierra Leone jest często uważany za udane stadium odbudowy po konflikcie³⁷. Natomiast aktualnie w DRK to UNICEF odgrywa szczególną rolę, wspierając dzieci po konflikcie. Współpracując z lokalnymi organizacjami i służbami zdrowia, stara się docierać do najbardziej potrzebujących. Każdego dnia ok. 800 dzieci otrzymuje pomoc psychologiczną, opiekę medyczną i nowy dom: „Od początku eskalacji kryzysu udało się objąć opieką ponad 41 000 dzieci i ich opiekunów. Za tym sukcesem stoi niemal 400 podmiotów lokalnych, które każdego dnia wspólnie tworzą sieć wsparcia dla najmłodszych”³⁸. Warto również dodać, że istnieje wiele organizacji, które zajmują się dziećmi-weteranami – przede wszystkim UNICEF, Lekarze bez Granic, lokalne organizacje czy misje ONZ. Organizacje te wspierają dzieci-żołnierzy poprzez edukację i kompleksową pomoc oraz umożliwiają im powrót do normalnego życia.

Wnioski

Celem artykułu była analiza zjawiska, jakim jest wykorzystywanie dzieci w konfliktach zbrojnych, na przykładzie dwóch leżących na tym samym kontynencie krajów. Warto podkreślić, że przeprowadzona ocena potwierdza skalę i złożoność problemu. Postawione hipotezy udało się w znaczącym stopniu opisać i wyjaśnić. Wojna wdziera się w psychikę dziecka i trwale zmienia jego tożsamość oraz sposób postrzegania świata. W zestawieniu doświadczeń nieletnich z DRK i Sierra Leone pokazano wiele podobieństw (przymusowa rekrutacja, wykorzystywanie do wielu zadań w oddziałach, manipulacja emocjonalna), jak i różnic (sposób reintegracji, reakcja lokalna, międzynarodowa). Wyrażenie „dzieciństwo w cieniu wojny” symbolicznie oddaje sytuację dzieci, których młodość została przyćmiona i zdominowana przez brutalną rzeczywistość. Zamiast korzystać z młodości, beztroski i najlepszych lat życia, doświadczali przemocy i strachu każdego dnia. Sformułowanie to obrazuje, jaki cień rzuca wojna na całe późniejsze życie dziecka.

³⁶ *Ibidem*, s. 823–825.

³⁷ S. Elkhaili, N. Sempijja (2025). *The role of education in reintegrating ex-child soldiers: the case of Sierra Leone*. „Cogent Education”, 12:1, s. 2–4.

³⁸ *Dzieci w Demokratycznej Republice Konga walczą o życie... Op. cit.*

Odpowiedzialność za ochronę i bezpieczeństwo dzieci powinna być wspólna dla wszystkich członków społeczności. Ochrona godności dzieci jest ogromną wartością. Pomoc dzieciom powinna zapewniać się przez całe ich życie. Zatem niezbędne jest wzmocnienie działań prewencyjnych na poziomie lokalnym i międzynarodowym. Kluczowe powinno być zwiększenie kontroli nad grupami zbrojnymi i zaostrzenie kar za rekrutację dzieci-żołnierzy oraz skuteczniejsze monitorowanie sytuacji przez organizacje stojące na straży bezpieczeństwa (np. ONZ). Ważne są również programy edukacyjne i społeczne, które powinny zapewniać dzieciom bezpieczne środowisko do nauki i rozwoju. Konieczne jest także wzmocnienie systemów monitorowania i egzekwowania prawa, aby szybko wykrywać wszelkie próby wykorzystania dzieci do oddziałów zbrojnych. Warto w tym kontekście zainwestować w szkolenia dla służb lokalnych oraz międzynarodową współpracę. Pozwoli to skuteczniej chronić najmłodszych³⁹.

Aktualnie systemy ochrony dzieci to przede wszystkim konwencje międzynarodowe. Pierwsza najważniejsza to Konwencja o Prawach Dziecka przyjęta 20 listopada 1989 r. przez Zgromadzenie Ogólne ONZ. Powstały do niej trzy Protokoły Fakultatywne: dotyczący procedury zawiadomień, przyjęty w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 2011 r.⁴⁰, drugi o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne⁴¹; oraz trzeci o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r.⁴²

Powinniśmy się skupić na losach dzieci, bo to one dziedziczą po nas świat. Są przyszłością naszego globu. „Proszę, zróbcie wszystko, co w waszej mocy, by świat dowiedział się, co się dzieje z nami, dziećmi. Po to, żeby inne dzieci nie musiały doświadczać przemocy”⁴³.

³⁹ G. Carrisi (2007). *Dzieci-żołnierze... Op. cit.*, s. 190–198.

⁴⁰ Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka dotyczący procedury zawiadomień przyjęty w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 2011 r. (Dz. U. 24 maja 2007 nr 91 poz. 608). <https://journals.umcs.pl/sil/article/download/5827/pdf> [dostęp: 02.06.2025].

⁴¹ Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/protokol-fakultatywny-do-konwencji-o-prawach-dziecka-w-sprawie-17349461> [dostęp: 02.06.2025].

⁴² Protokół Fakultatywny do Konwencji o prawach dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. (Dz.U. 2007 nr 76 poz. 494). <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/protokol-fakultatywny-do-konwencji-o-prawach-dziecka-w-sprawie-handlu> [dostęp: 02.06.2025].

⁴³ Cyt. za: J. Czyżewski (2009). *Dzieci żołnierze we współczesnych... Op. cit.*

Bibliografia

Artykuły naukowe

- Barron T. (2013). *The Soldier and the State in the Congo Crisis: The Unprofessional Legacy of the National Congolese Army*. „African Security”, 6:2.
- Biedrzycka I. (2013). Dziecko-żołnierz jako czynna ofiara konfliktu zbrojnego. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego” 4. Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie. Olsztyn. <https://bazhum.muzhp.pl/media/texts/polski-rocznik-praw-czlowieka-i-prawa-humanitarnego/2013-tom-4/polski-rocznik-praw-czlowieka-i-prawa-humanitarnego-r2013-t4-s115-132.pdf> [dostęp: 12.05.2025]
- Borisova I.I., Betancourt T.S., Willett J.B. (2013). *Reintegration of Former Child Soldiers in Sierra Leone: The Role of Caregivers and Their Awareness of the Violence Adolescents Experienced During the War*. „Journal of Aggression, Maltreatment and Trauma”, 22:8.
- Elkhaili S., Sempijja N. (2025). *The role of education in reintegrating ex-child soldiers: the case of Sierra Leone*. „Cogent Education”, 12:1.
- Grabowska K.T. (2013). Zbrodnie przeciwko ludzkości na tle konfliktu w Sierra Leone. „Polski Rocznik Praw Człowieka i Prawa Humanitarnego”, 4. Olsztyn.
- Hermenau K., Hecker T., Maedl A., Schauer M., Elbert T. (2013). *Growing up in armed groups: trauma and aggression among child soldiers in DR Congo*. „European Journal of Psychotraumatology”.
- Hoffman D. (2010). *Like beasts in the bush: synonyms of childhood and youth in Sierra Leone*. „Postcolonial Studies”, 6:3.
- Maclure R., Denov M. (2007). *“I Didn’t Want to Die So I Joined Them”: Structuration and the Process of Becoming Boy Soldiers in Sierra Leone*. „Terrorism and Political Violence”, 18:1.
- Souris R.N. (2021). *What is so wrong with using child soldiers?* „The International Journal of Human Rights”, 26.
- Tonheim M. (2014). *Genuine social inclusion or superficial co-existence? Former girl soldiers in eastern Congo returning home*. „The International Journal of Human Rights”, 18:6.
- Trenholm J., Olsson P., Blomqvist M., Ahlberg B.M. (2015). *The global, the ethnic and the gendered war: women and rape in eastern Democratic Republic of Congo*. „Gender, Place and Culture”, 23:4.

Druki zwarte

- Carrisi G. (2007). *Dzieci-żołnierze. Kalami idzie na wojnę*. Wydawnictwo OO. Franciszkanów „Bratni Zew”. Kraków.
- Czyżewski J. (2009). *Dzieci żołnierze we współczesnych konfliktach zbrojnych*. Europejskie Centrum Edukacyjne. Toruń.
- Janiszewska K. (2013). *Wojna w Sierra Leone – z dziećmi w roli głównej*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Poznań.

- Cenda-Miedzińska K. (2018). *Bezpieczeństwo dziecka*. W: Wasiuta O., Wasiuta S. (red.). *Encyklopedia bezpieczeństwa (Tom 1: A-C)*. Wydawnictwo Libron. Kraków.
- Falkowski Z., Marcinko M. (2014). *Międzynarodowe Prawo Humanitarne Konfliktów Zbrojnych*. Wojskowe Centrum Edukacji Obywatelskiej. Warszawa.
- Marczak N. (2018). *A Century Apart: The Genocidal, Enslavement of Armenian and Yazidi Women*. W: Connellan M.M., Fröhlich C. (red.). *A Gendered Lens for Genocide Prevention, Rethinking Political Violence*. London.
- Nowakowska-Małusecka J. (2012). *Sytuacja dziecka w konflikcie zbrojnym. Stadium prawnomiędzynarodowe*. Uniwersytet Śląski. Oficyna Wydawnicza Branta. Bydgoszcz-Katowice.
- Pruncal M. (2014). *Ochrona dzieci przed uczestnictwem w działaniach zbrojnych we współczesnym prawie międzynarodowym*. Biuro Rzecznika Praw Dziecka. Warszawa.

Akty prawne

- Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka dotyczący procedury zaawizowań przyjęty w Nowym Jorku dnia 19 grudnia 2011 r. (Dz. U. 24 maja 2007 nr 91 poz. 608). <https://journals.umcs.pl/sil/article/download/5827/pdf> [dostęp: 02.06.2025].
- Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie angażowania dzieci w konflikty zbrojne, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. (Dz.U. 2007 nr 91 poz. 608). <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/protokol-fakultatywny-do-konwencji-o-prawach-dziecka-w-sprawie-17349461> [dostęp: 02.06.2025].
- Protokół Fakultatywny do Konwencji o Prawach Dziecka w sprawie handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii, przyjęty w Nowym Jorku dnia 25 maja 2000 r. (Dz.U. 2007 nr 76 poz. 494). <https://sip.lex.pl/akty-prawne/dzu-dziennik-ustaw/protokol-fakultatywny-do-konwencji-o-prawach-dziecka-w-sprawie-handlu> [dostęp: 02.06.2025].

Źródła internetowe

- Boratyńska K.T. (2013). *Udział dzieci w konfliktach zbrojnych (wybrane problemy)*. Temida 2 przy współpracy o wsparciu finansowym Wydziału Prawa Uniwersytetu w Białymstoku. https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui//K_T_Boratynska_Udzial_dzieci_w_konfliktach_zbrojnych_wybrane_problemy.pdf [dostęp: 12.05.2025]
- Demokratyczna Republika Konga* (2006). Unic Warsaw, Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie. <https://www.unic.un.org.pl/kongo/> [dostęp: 13.05.2025].
- DR Congo: Children killed, injured, abducted, and face sexual violence in conflict at record levels for third consecutive year – UNICEF* (2023). UNICEF. <https://www.unicef.org/press-releases/dr-congo-children-killed-injured-abducted-and-face-sexual-violence-conflict-record> [dostęp: 13.05.2025].

- DRK: Szokujący poziom przemocy seksualnej [RAPORT]. Lekarze bez granic. <https://lekarze-bez-granic.pl/kongo-przemoc-seksualna-raport/> [dostęp: 24.05.2025].
- Dzieci w Demokratycznej Republice Konga walczą o życie. UNICEF. <https://unicef.pl/chce-pomoc/nasze-akcje/pomoc-dzieciom-w-kongo?> [dostęp: 24.05.2025].
- Dzieci-żołnierze (2004). Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie – pokój i bezpieczeństwo. <https://www.unic.un.org.pl/rozbrojenie/dzieci-zolnierze.php> [dostęp: 12.05.2025].

Abstrakt

Niniejszy artykuł analizuje zjawisko, jakim jest wykorzystywanie dzieci w konfliktach zbrojnych jako żołnierzy. Analizie zostały poddane dwa kraje: Demokratyczna Republika Konga i Sierra Leone. Celem jest opisanie, jak wygląda proces rekrutacji dzieci do oddziałów w obu krajach oraz wskazanie ich roli w oddziałach, ze szczególnym uwzględnieniem dziewcząt. Kluczowe pytanie, które pojawia się w artykule, to: w jaki sposób wojna kształtuje psychiczne, społeczne i tożsamościowe funkcjonowanie dzieci-żołnierzy w Demokratycznej Republice Konga i Sierra Leone? Skupiono się także na najważniejszych różnicach i podobieństwach w ich doświadczeniach. Uwzględniono zatem takie aspekty jak proces przymusowej rekrutacji, uzależnienia (od substancji psychoaktywnych, takich jak alkohol i narkotyki), agresja, trudności w reintegracji, charakter konfliktu, motywacje grup, skala i długość konfliktu, reakcja społeczności międzynarodowej. W obu przypadkach dzieci były brutalnie werbowane i wykorzystywane do wielu zadań. W Demokratycznej Republice Konga kluczową rolę odegrała grupa Mai-Mai, lokalne oddziały milicji, należące do Narodowej Koalicji Ludowej Suwerenności Konga. Natomiast w Sierra Leone główną grupą, która rekrutowała dzieci, był Zjednoczony Front Rewolucyjny (Revolutionary United Front – RUF). Zwrócono uwagę na komplikacje w procesie reintegracji. Wnioski wskazują na liczne luki w systemie ochrony dzieci. Podkreślono konieczność odpowiedzialności międzynarodowej, w tym wsparcie psychologiczne, społeczne i edukacyjne. Przeciwdziałanie temu zjawisku wymaga natychmiastowej reakcji i eliminowania źródeł destabilizacji. Artykuł przedstawia analizę porównawczą zjawiska wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych na przykładzie Demokratycznej Republiki Konga i Sierra Leone. W badaniu wykorzystano źródła naukowe, druki zwarte, akty prawne oraz wiarygodne źródła internetowe. Taka różnorodność źródeł pozwoliła na wieloaspektowe ujęcie problemu.

Childhood in the Shadow of War – The Use of Children in Armed Conflicts in the Democratic Republic of the Congo and Sierra Leone

Abstract

This article analyzes the phenomenon of using children as soldiers in armed conflicts. The analysis focuses on two countries: the Democratic Republic of the Congo and Sierra Leone. The aim is to describe the recruitment process of children into armed groups in both countries, as well as the roles they played, with particular attention to the experiences of girls. A key question raised in the article is how war shapes the

psychological, social, and identity functioning of child soldiers in the Democratic Republic of the Congo and Sierra Leone? The article also examines key similarities and differences in their experiences – especially in terms of forced recruitment, addiction (psychoactive substances, such as alcohol and drugs), aggression, difficulties with reintegration, the nature of the conflict, the motivations of armed groups, the scale and duration of the conflict, and the response of the international community. In both cases, children were brutally recruited and used for a variety of tasks. In the Democratic Republic of Congo, a key role was played by the Mai-Mai group – local militia unit associated with the National People's Coalition for the Sovereignty of Congo. In Sierra Leone, the main group recruiting children was the Revolutionary United Front (RUF). Attention is drawn to complications in the reintegration process. The conclusions point to numerous gaps in the child protection system. The article emphasizes the need for international accountability, including psychological, social and educational support. Combating this phenomenon requires an immediate response and the elimination of sources of instability. The article presents a comparative analysis of the phenomenon of child exploitation in armed conflicts, using the cases of the Democratic Republic of the Congo and Sierra Leone. The study draws on scholarly sources, monographs, legal acts, and reliable online materials. This diversity of sources enabled a multidimensional approach to the issue.

Słowa kluczowe: dzieci-żołnierze, konflikt zbrojny, Demokratyczna Republika Konga, Sierra Leone, rekrutacja, reintegracja, Mai-Mai, RUF

Keywords: child soldiers, armed conflict, Democratic Republic of Congo, Sierra Leone, recruitment, reintegration, Mai-Mai, RUF

Anna Ząber – studentka studiów magisterskich na kierunku Bezpieczeństwo Narodowe w Instytucie Bezpieczeństwa i Informatyki Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Jej zainteresowania naukowe skupiają się na zagadnieniach wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych, sytuacji kobiet, szczególnie na Bliskim Wschodzie, terroryzm międzynarodowy oraz *modus operandi* sprawców.